

HUQUQBUZARLIKLARNI OLDINI OLISHDA
PROBATSIIYA XIZMATINING O'RNI

Xidayatillayev Xasanboy Bahodir o'g'li

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi

310-guruh kursanti

Utepov Dilmurod Sheraliyevich

Ichki ishlar vazirligi Akademiyasi

Huquqbuzarliklar profilaktikasi kafedrasida

kata o'qituvchisi, podpolkovnik

Annotatsiya: Mazkur maqolada huquqbuzarliklar profilaktikasida Probatsiya xizmatining o'rni va ahamiyati tahlil qilingan. Probatsiya nazorati ostidagi shaxslarning ijtimoiy moslashuvi, takroriy huquqbuzarliklarning oldini olish choralari hamda profilaktik tadbirlarning samaradorligini oshirish yo'nalishlari yoritilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida Probatsiya xizmatining vakolatlari va vazifalari ko'rib chiqilib, xalqaro tajriba va statistik ma'lumotlar asosida xulosalar keltirilgan. Tadqiqot davomida huquqbuzarliklarni kamaytirishda Probatsiya xizmatining ijtimoiy va huquqiy mexanizmlarni uyg'unlashtirishdagi roli alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: Probatsiya, huquqbuzarliklar profilaktikasi, ijtimoiy moslashuv, takroriy jinoyatchilik, qonunchilik, xalqaro tajriba.

THE ROLE OF THE PROBATION SERVICE IN PREVENTING OFFENSES

Annotation: This article examines the role and significance of the Probation Service in the prevention of offenses. It highlights the social reintegration of individuals under probation supervision, measures to prevent recidivism, and strategies to enhance the effectiveness of preventive actions. The functions and responsibilities of the Probation Service are analyzed based on the legislation of the Republic of Uzbekistan, supplemented by international practices and statistical data. The study emphasizes the Probation Service's role in integrating social and legal mechanisms to reduce offenses effectively.

Keywords: Probation, prevention of offenses, social reintegration, recidivism, legislation, international experience.

Huquqbuzarliklarni oldini olish har bir davlatning ichki siyosati va barqaror rivojlanish strategiyasining ajralmas qismi bo'lib, bu jarayonda Probatsiya xizmati muhim o'rin tutadi. Probatsiya xizmatining asosiy vazifasi huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarni nazorat qilish, ularni jamiyatga qayta integratsiya qilish va takroriy

jinoyatchilikning oldini olishdir. Ushbu maqolada Probatsiya xizmati faoliyatining huquqbuzarliklarni oldini olishdagi roli chuqur tahlil qilinib, O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligidagi o‘zgarishlar, xalqaro tajribalar va so‘nggi statistik ma’lumotlar asosida xulosalar keltirilgan.

Probatsiya tizimi huquqbuzarliklarni oldini olish bo‘yicha samarali mexanizmlardan biri bo‘lib, uning asosiy tamoyillari jazoni o‘tash jarayonida shaxsni ijtimoiy rehabilitatsiya qilish, ularning huquqiy va ma’naviy bilimlarini oshirishga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining keyingi yillarda olib bolib borayotgan islohotlari doirasida probatsiya xizmatining vakolatlarini kengaytirish va uning huquqbuzarliklar profilaktikasidagi o‘rnini kuchaytirish yuzasidan muhim choralar belgilangan. Ushbu jarayonlar probatsiya xizmatining nafaqat nazorat funksiyalarini, balki pedagogik va psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlarini ham kengaytirdi.

Probatsiya xizmatining asosiy yo‘nalishlaridan biri bu jinoyatchilikning oldini olish uchun turli xil profilaktik tadbirlarni amalga oshirishdir. Masalan, 2023 yilda O‘zbekiston bo‘ylab Probatsiya xizmatlari tomonidan tashkil etilgan 1500 dan ortiq profilaktik tadbirlar davomida jinoyatchilik darajasini 8 foizga kamaytirishga erishilgan. Ushbu tadbirlar davomida nafaqat probatsiya nazoratidagi shaxslar, balki mahalliy aholining boshqa qatlamlari ham huquqiy bilimlar bilan ta‘minlanib, huquqbuzarliklarning sabab va oqibatlari haqida tushuncha berildi.

Probatsiya xizmati faoliyatining huquqbuzarliklarni oldini olishdagi muhim qismi shaxsiy rehabilitatsiya rejasini ishlab chiqish va uni amalga oshirish hisoblanadi. Bu jarayonda shaxsning ehtiyojlari, huquqiy holati, psixologik xususiyatlari va ijtimoiy muhitini tahlil qilish asosida individual yondashuv qo‘llaniladi. Masalan, 2022-2023 yillarda “Mahalla” xayriya jamoat fondi bilan hamkorlikda 10 mingdan ortiq nazoratdagi shaxs ijtimoiy rehabilitatsiya dasturlarida ishtirok etib, ularga kasbiy ko‘nikmalarni oshirish va mehnat bozoriga moslashish imkoniyati yaratildi.¹ Ushbu yondashuv orqali ularning takroriy jinoyat sodir etish ehtimolini sezilarli darajada kamaytirish mumkin bo‘ldi.

Probatsiya xizmati nafaqat nazoratdagi shaxslar, balki mahalliy jamoatchilik bilan ham faol ishlaydi, chunki jinoyatchilikni oldini olishda ijtimoiy institutlar va mahalliy jamoalarning ishtiroki juda muhimdir. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Probatsiya xizmati va mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish organlari o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish bo‘yicha qator chora-tadbirlar belgilandi. Ushbu qarorga asosan mahalliy jamoalar Probatsiya xizmatiga nazoratdagi shaxslarni ijtimoiy himoya qilishda yordam ko‘rsatmoqda, bu esa jinoyatchilikning oldini olishda samaradorlikni oshiradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, jinoyatchilikka qarshi kurashish va uni oldini

¹ “Mahalla” xayriya jamoat fondi hisobotlari, 2022-2023 yillar.

olishda Probatsiya xizmati samaradorligi ko‘p jihatdan uning funksiyalarini to‘g‘ri tashkil qilishga bog‘liq. Masalan, Germaniyada Probatsiya xizmatlari tomonidan qo‘llaniladigan “Risk va ehtiyojlarni baholash” tizimi shaxslarning takroriy jinoyatchilikka moyilligini baholash orqali samarali reabilitatsiya choralarini ishlab chiqishga yordam beradi². Ushbu tizim hozirda O‘zbekistonda Samarqand va Farg‘ona viloyatlarida sinov tariqasida joriy qilinib, dastlabki natijalar shuni ko‘rsatmoqdaki, ushbu hududlarda takroriy huquqbuzarlik ko‘rsatkichlari 15 foizga kamaygan.

Probatsiya xizmatining huquqbuzarliklarni oldini olishdagi yana bir muhim yo‘nalishi yoshlar bilan ishlashdir. Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, jinoyat sodir etayotgan shaxslarning aksariyati yoshlar bo‘lib, ularning ko‘pchiligi ijtimoiy va iqtisodiy muammolar tufayli jinoyat yo‘liga kirib qoladi. Shu sababli, Probatsiya xizmati yoshlarni kasb-hunar o‘rgatish, ular uchun sport va madaniy tadbirlarni tashkil etish orqali ularning bo‘sh vaqtlarini samarali tashkil qilishga qaratilgan dasturlarni amalga oshirmoqda. 2023 yilda bu borada amalga oshirilgan chora-tadbirlar davomida 5000 nafarga yaqin yoshlar kasb-hunar kurslariga jalb qilindi, bu esa ularning jamiyatga moslashuvi va o‘z imkoniyatlarini ochishga yordam berdi.

Probatsiya xizmatining samaradorligini oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash katta ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda Probatsiya xizmatining faoliyatiga elektron monitoring tizimlari joriy etilib, nazoratdagi shaxslarning joylashuvini kuzatish, ularning jamoat xizmatlarini bajarishini nazorat qilish imkoniyatlari oshirildi. Masalan, 2023 yilda ushbu texnologiya yordamida nazoratdagi shaxslar tomonidan 95 foizdan ortiq jamoat ishlari muvaffaqiyatli bajarilgan.

Probatsiya xizmatining huquqbuzarliklarni oldini olishdagi muvaffaqiyatli faoliyati uning doimiy ravishda yangilanib boradigan qonunchilik bazasi va innovatsion yondashuvlarga asoslanganligini ko‘rsatadi. “Probatsiya to‘g‘risida”gi Qonun ushbu xizmatning huquqiy asoslarini mustahkamladi va uning oldiga aniq maqsadlar qo‘ydi. Mazkur qonun Probatsiya xizmatiga ijtimoiy adolatni tiklash, shaxslarni tuzatish va ularning takroriy jinoyat sodir etishining oldini olish vazifalarini yuklagan. Shu bilan birga, qonunda Probatsiya xizmatining profilaktika inspektorlari bilan hamkorligi va mahalliy boshqaruv organlari bilan o‘zaro munosabatlari tartibga solindi, bu esa sohaning samaradorligini sezilarli darajada oshirdi.

Bugungi kunda Probatsiya xizmati tomonidan amalga oshirilayotgan eng muhim faoliyat yo‘nalishlaridan biri bu takroriy jinoyatchilikning oldini olishdir. Takroriy jinoyatchilik odatda shaxslarning ijtimoiy hayotga moslashmasligi, iqtisodiy imkoniyatlarning cheklanganligi yoki ta‘lim darajasining pastligi bilan bog‘liq bo‘ladi. Shu sababli, Probatsiya xizmati tomonidan ijtimoiy moslashuvni ta‘minlashga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Masalan, 2022 yil davomida

² Germaniya Probatsiya xizmatining “Risk va ehtiyojlarni baholash” tizimi bo‘yicha xalqaro tajriba.

Probatsiya xizmati tomonidan tashkil etilgan maxsus reabilitatsiya markazlarida 12 mingdan ortiq nazoratdagi shaxs psixologik, huquqiy va kasbiy maslahatlar oldi, bu esa ularning takroriy jinoyatga qo‘l urish ehtimolini 18 foizga kamaytirishga yordam berdi.

Alohida ta’kidlash kerakki, Probatsiya xizmati faqatgina jazoni ijro etuvchi organ emas, balki profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshiruvchi ijtimoiy institut sifatida shakllanmoqda. Ushbu yondashuv Probatsiya xizmatining jamiyatdagi boshqa tashkilotlar bilan o‘zaro hamkorlik qilishiga imkon beradi. Xususan, ichki ishlar organlari, ta’lim muassasalari va nodavlat notijorat tashkilotlari bilan hamkorlikda o‘tkazilayotgan seminar va treninglar jinoyatchilikni kamaytirish va yoshlarni jinoyat yo‘liga kirishdan qaytarish bo‘yicha muhim ahamiyat kasb etmoqda. 2023 yilda bu kabi tadbirlarda 50 mingdan ortiq fuqaro ishtirok etdi, ulardan 70 foizi yoshlar bo‘lib, bu yosh avlodni huquqbuzarliklardan himoya qilishda muhim o‘rin tutdi.³

Probatsiya xizmati faoliyatida xalqaro tajribadan foydalanish ham katta ahamiyatga ega. Jumladan, BMT tomonidan ishlab chiqilgan “Xavfni baholash va reabilitatsiya qilish bo‘yicha qo‘llanma”ni O‘zbekistonga moslashtirish orqali Probatsiya xizmati o‘z ish usullarini takomillashtirmoqda. Ushbu qo‘llanma jinoyat sodir etgan shaxslarning xulq-atvorini tahlil qilish va ularning kelajakdagi harakatlarini prognozlashga imkon beradi. Natijada, 2022-2023 yillarda ushbu uslubni sinov tariqasida qo‘llash orqali jinoyatchilikning qayta sodir etilish darajasi 20 foizga kamaygani kuzatildi.

Shuningdek, Probatsiya xizmatining mahalliy boshqaruv organlari va fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorligi uning samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Masalan, mahallalar bilan hamkorlikda ijtimoiy zaif qatlamlarga manzilli yordam ko‘rsatish orqali huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan dasturlar ishlab chiqilmoqda. Ushbu dasturlar orqali 2023 yilda 18 mingdan ortiq nazoratdagi shaxs turli yo‘nalishlarda yordam oldi, bu esa ularning jamiyatga qayta moslashuvini sezilarli darajada tezlashtirdi.

Shu bilan birga, Probatsiya xizmati faoliyatida texnologiyalarning qo‘llanilishi ham katta ahamiyatga ega. Xususan, nazoratdagi shaxslarning joylashuvini aniqlash uchun GPS tizimlari, elektron kuzatuv vositalari va onlayn monitoring dasturlaridan foydalanish samarali natijalar bermoqda. 2023 yilda elektron monitoring tizimlari yordamida nazorat qilingan shaxslarning 98 foizi jazoni o‘tash rejimiga to‘liq rioya qilgani qayd etildi. Ushbu texnologiyalar Probatsiya xizmatining resurslarini tejashga va nazorat samaradorligini oshirishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasi Probatsiya xizmatining faoliyati ichki ishlar organlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu ikki tuzilma jinoyatchilikka qarshi kurashishda bir-birini

³ O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan e‘lon qilingan 2022-2023 yillardagi Probatsiya xizmatining statistik ma’lumotlari.

to'ldiruvchi rol o'ynaydi. Profilaktika inspektorlari Probatsiya xizmati bilan birgalikda jinoyatchilikni oldini olish bo'yicha qator tadbirlarni amalga oshiradi. Xususan, jinoyat sodir etishga moyil shaxslarni aniqlash va ularga nisbatan profilaktik ta'sir ko'rsatish bo'yicha maxsus reja ishlab chiqiladi. Shu orqali 2023 yilda 10 mingdan ortiq shaxsning jinoyat sodir etish ehtimoli oldini olishga erishildi.

Yana bir muhim jihat bu Probatsiya xizmatining oilalar bilan ishlashi hisoblanadi. Chunki ko'plab huquqbuzarliklar oiladagi ijtimoiy va iqtisodiy muammolar natijasida sodir etiladi. Shu sababli, Probatsiya xizmati oilaviy nizolarni hal qilish, oilalarning iqtisodiy holatini yaxshilash va psixologik yordam ko'rsatish orqali huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. 2023 yilda bu yo'nalishda amalga oshirilgan dasturlar 5000 dan ortiq oila muammolarini hal qilishga yordam berdi.⁴

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Probatsiya xizmati faoliyati huquqbuzarliklarni oldini olishda kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi. Probatsiya xizmatining muvaffaqiyati qonunchilikning takomillashtirilishi, xalqaro tajribadan foydalanish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ijtimoiy hamkorlikning kuchaytirilishi orqali ta'minlanadi. Shu sababli, Probatsiya xizmati faoliyatini yanada rivojlantirish nafaqat huquqbuzarliklarni kamaytirishga, balki jamiyatning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur yo'nalishda olib borilayotgan chora-tadbirlarning davomiyligi Probatsiya xizmatini yanada samarali mexanizm sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga 2023 yilda kiritilgan o'zgartirishlar Probatsiya xizmatining vakolatlarini kengaytirishga xizmat qildi. Xususan, endilikda Probatsiya xizmati shaxslarni rehabilitatsiya jarayonida psixologik yordam ko'rsatishga majbur qilish vakolatiga ega bo'ldi. Ushbu mexanizm psixologik ko'mak orqali shaxslarning ijtimoiy moslashuvini yaxshilashga va ularning huquqbuzarlik sodir etish ehtimolini kamaytirishga yordam bermoqda.

Bundan tashqari, Probatsiya xizmatining jamoatchilik bilan ishlashdagi roli ham alohida ahamiyatga ega. Chunki jamiyatdagi har bir fuqaro huquqbuzarliklarning oldini olish jarayonida ishtirok etishi mumkin. Probatsiya xizmatining jamoatchilikka yo'naltirilgan dasturlari, xususan, "Oila va jamiyat" loyihasi doirasida 2022 yilda 7000 dan ortiq oila huquqiy maslahatlar bilan ta'minlandi. Ushbu tadbirlar davomida jamiyatdagi muammoli oilalarni aniqlash va ularga o'z vaqtida yordam ko'rsatish orqali jinoyatchilikning oldini olishga erishildi.

Xulosa qilib aytganda, Probatsiya xizmati huquqbuzarliklarning oldini olishda muhim strategik vosita hisoblanib, uning samaradorligi qonunchilik, texnologiyalar va ijtimoiy institutlarning uyg'un harakati orqali oshirilishi mumkin. Shuningdek, Probatsiya xizmati faqat jazoni ijro etuvchi organ emas, balki shaxslarni jamiyatga

⁴ 1 Probatsiya xizmatining yoshlar bilan ishlash bo'yicha faoliyatini o'z ichiga olgan rasmiy hisobotlar, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi, 2023 yil.

qayta integratsiya qilish va huquqbuzarliklarning oldini olishda ijtimoiy institutlar bilan hamkorlik qiluvchi mexanizm sifatida ko'riladi. Shu sababli, Probatsiya xizmatining rivojlanishi nafaqat huquqbuzarliklarni kamaytirishga, balki jamiyatda barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi (oxirgi tahrir 2023 yil).
2. "Probatsiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni
3. BMTning "Xavfni baholash va reabilitatsiya qilish bo'yicha qo'llanma", 2018 yil (O'zbekistonga moslashtirilgan shakl).
4. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi tomonidan e'lon qilingan 2022-2023 yillardagi Probatsiya xizmatining statistik ma'lumotlari.
5. "Mahalla" xayriya jamoat fondi hisobotlari, 2022-2023 yillar.
6. Germaniya Probatsiya xizmatining "Risk va ehtiyojlarni baholash" tizimi bo'yicha xalqaro tajriba.
7. O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining huquqiy islohotlar bo'yicha rasmiy nashrlari, 2023 yil.
8. Probatsiya xizmati faoliyati bo'yicha tahliliy sharhlar va maqolalar, O'zbekiston Milliy universiteti huquqshunoslik fakulteti tomonidan chop etilgan to'plamlar, 2022 yil.
9. Jahon Banki va UNDP tomonidan O'zbekistonda jinoyatchilikni oldini olish bo'yicha amalga oshirilgan loyihalar, 2021-2023 yillar.
10. Probatsiya xizmatining yoshlar bilan ishlash bo'yicha faoliyatini o'z ichiga olgan rasmiy hisobotlar, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi, 2023 yil.